

PROBLEME PRIVIND MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ DE LA 1848 DIN MOLDOVA

GH. PLATON

În Moldova, în perioada anilor 1846—1849, exista o situație revoluționară. Condițiile obiective, generate de ascuțirea crizei sistemului feudal, calamitățile naturale care înăspriseră la maximum situația maselor¹, abuzurile fără precedent săvârșite de către domnitor și de oamenii regimului patronat de acesta și, în sfârșit, influența răscoalelor și a revoluțiilor din celelalte țări române și din țările vecine creaseră în interior condițiile și climatul favorabil declanșării unei insurecții cu caracter general. Nesfârșitul lanț al mișcărilor populare² vădea iminența acesteia. Acțiunile burgheziei și boierimii liberale se grefează pe acest fond de efervescentă internă.

Opoziția împotriva lui Mihail Sturza s-a manifestat continuu în întreaga perioadă în care acesta a ocupat tronul. Și-au exprimat protestul împotriva domnitorului și a regimului, prin mijloace variate și în limite dictate de poziție și interese, toate clasele și păturile societății moldovene.

În general, așa cum s-a observat de altfel³, M. Sturza a întâmpinat o opoziție organizată din partea unora dintre boierii mari, a boierilor de treapta a doua și a treia și a tineretului intelectual. Acest din urmă grup, care milita pentru promovarea ideologiei burgheze, a desfășurat acțiunea cea mai sistematică și mai organizată, atacînd Regulamentul Organic în înseși dispozițiile lui fundamentale. Cuvîntul scris în presa sau în publicațiile vremii, conspirația și complotul au fost folosite în egală măsură în lupta împotriva regimului regulamentar și pentru afirmarea ideilor liberale. Faptele sînt cunoscute⁴.

¹ Cf. Gh. Platon, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848* în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, secț. III, Istorie, t. XII, 1966.

² *Ide m*, *Contribuții la cunoașterea frământărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, Buc., 1962, și *Din lupta maselor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, *Ibidem*, vol. VII, Buc., 1965, vezi și „Revista arhivelor“, nr. 1, 1963.

³ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915, p. 550 și urm.

⁴ *Ibidem*, p. 544 și urm.; vezi și Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 din Moldova*, în „Studii“, anul XI, 1958, nr. 3, p. 51—76.

Evenimentele au avut un mers mereu ascendent, reflectându-și pe acest plan maturizarea premiselor proprii situației revoluționare. Presa, literatura, teatrul și școala, ca să nu ne referim decît la mijloacele „legale” de răspîndire a ideilor, militau pentru eliberarea socială și națională. Ideologia, prin conținutul și formele sale de expresie, depășea baza economică a epocii în care domina încă feudalismul, fiind un factor activ în lupta pentru răsturnarea vechiului regim.

În afara comploturilor și mișcărilor care vizau regimul⁵, atacînd, într-un anumit sens, însăși esența acestuia, opoziția împotriva domnitorului capătă un caracter multilateral, mai organizat, la sfîrșitul anului 1845. În acțiunile întreprinse cu începere din această perioadă sînt amestecate, în egală măsură, elemente provenind din boierimea de clasa doua și a treia, din rîndurile tinerimii intelectuale care-și definiseră poziția ideologică sub influența ideilor Apusului, precum și elemente cu orientare liberală din rîndul boierimii mari. Mișcarea revoluționară din anul 1848 este o continuare firească a acțiunilor precedente.

Relatarea acestor frămîntări nu intră în sfera preocupărilor lucrării. Ele au fost descrise în altă parte⁶. În expunerea noastră ne vom ocupa de ele numai în măsura în care putem preciza locul pe care l-a ocupat problema agrară în cadrul acțiunilor cu caracter revendicativ din această perioadă și, în strînsă legătură cu aceasta, măsura în care în intenția revoluționarilor moldoveni a stat antrenarea maselor, a țărănimii mai ales, la îmfăptuirea dezideratelor de transformare socială și națională. Subliniind atitudinea revoluționarilor moldoveni față de mase și mai ales poziția față de eventualitatea participării active a acestora la realizarea propriilor lor revendicări, scoatem în evidență o problemă pe care o considerăm importantă, de natură să lămurească mai deplin aspectele principale ale mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova.

Mai întîi însă socotim necesare unele precizări pentru o mai bună fixare a conținutului și caracterului frămîntărilor sociale anterioare anului 1848.

Interesul pe care-l prezintă mișcările din anul 1846 este cu atît mai mare, cu cît, așa cum s-a considerat, ele sînt inițiate de o organizație cu caracter conspirativ, „cu țeluri asemănătoare celor ale *Frăției muntene*”, denumită *Asociația patriotică*⁷. Existența unei asemenea *Asociații* pune în cu totul altă lumină împrejurările revoluționare din anul 1848 din Moldova.

Referitor la existența *Asociației patriotice* am formulat unele obiecții⁸, care, departe de a diminua importanța mișcării revoluționare din Moldova,

⁵ Cf. V. Popovici, *Unele date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în *Lucrările sesiunii științifice din 2—12 iunie 1950*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1951, p. 1993—2000, și Gh. Platon, *Contribution à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieures à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie. La société (association) philantropique*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. IV, nr. 5, 1965.

⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

⁷ *Ibidem*, p. 64, și *Istoria României*, vol. IV, Buc., 1964, p. 39.

⁸ Vezi recenziile la *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, anul XI, fasc. 2 (1960), p. 263. Aceleași rezerve le-am formulat și cu prilejul discuțiilor purtate pe marginea machetei volumului al IV-lea din *Tratatul de istorie a României* (cf. „Studii”, nr. 5, 1961, p. 1278).

urmează s-o situeze pe un teren mai stabil. Este locul să stăruim aici asupra acestei probleme în legătură cu evenimentele survenite la sfârșitul anului 1845.

Mișcări sporadice au existat și în perioada anterioară⁹. Începând însă din anul 1845, ele sînt mai bine organizate și cu obiective mai clar conturate. Catagrafia din 1845 a prilejuit grave și numeroase abuzuri. Acestea erau generate atît de dispozițiile generale în spiritul cărora se înfăptuia lucrarea, cît și de maniera în care comisiile aplicau aceste dispoziții. Unul din aceste abuzuri — și, poate, cel mai grav — l-a constituit includerea căpătăierilor între birnici. În afară de faptul că procedeul încălca flagrant dispozițiile regulamentare, consecințele lui, așa cum experiența trecută o dovedise, aducea grave prejudicii atît proprietarilor, cît mai ales locuitorilor.

Invocînd „sîmțitoarea sminteală în iconomia rurală” și „împovărarea” satelor asupra cărora trebuia să cadă sarcina de a plăti birul acestor oameni „străini și nestatornici”, la 28 decembrie 1845 un număr de 30 proprietari mici și mijlocii din cuprinsul ținutului Vaslui, în absența domnitorului, înainteză o cerere Sfatului cîrmuitor. Documentul este redactat de T. Rășcanu, care, împreună cu Tuchidide Durmuz și Theodor Sion, o prezintă înaltului for¹⁰.

Acțiunea pornea mai ales — faptul este evident — din tendința proprietarilor de a putea dispune în condiții cît mai bune de munca țăranilor.

Ocîrmuirea, cu scopul de a contracara evaziunea fiscală provocată de nestatornicia căpătăierilor în virtutea sistemului de răspundere solidară, făcea responsabile cu plata impozitelor acestora satele în care căpătăierii fuseseră găsiți de comisiile catagrafice. În felul acesta, sarcinile fiscale ale locuitorilor creșteau și, în strînsă legătură cu ele, capacitatea de muncă a acestora față de proprietari era diminuată. Tocmai faptul acesta, la care se adaugă, firește, și nemulțumirea generală pe care țărani o manifestau față de intervenția promptă a boierilor. Că lucrurile stau așa ne este dovedit și de faptul că, pe cît de „revoluționari” se dovedeau unii boieri mici și mijlocii atunci cînd era vorba de a instiga pe locuitori să nu-și îndeplinească anumite obligații față de stat care contraveneau intereselor lor, pe atît de conservatori și reacționari deveneau atunci cînd aceiași țărani se împotriveau să presteze obligațiile feudale către proprietate. De acest lucru însă ne vom ocupa în continuare.

Soluționarea cererilor formulate prin documentul semnat de cei 30 boieri este amînată. Frămîntările boierimii mici și mijlocii cresc în amploare în prima jumătate a anului 1846 și se extind și asupra altor ținuturi. În februarie 1846, unii din micii boieri din ținutul Tutova, în frunte cu Iordache Racliș, mînați de interese de natură personală, proferează amenințări și injurii la adresa dregătorului¹¹. Tot acum se produc și frămîntările corporațiilor din capitală

⁹ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

¹⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 4332, f. 77.

¹¹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 39—40, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 62—63.

și ale țăranilor din Bacău și Putna, care trimit la Iași o impunătoare delegație¹².

La începutul lunii iunie, cei trei boieri se prezintă din nou în incinta Sfatului, unde Rășcanu, pe un ton ultimativ, declară că, în eventualitatea în care „nu se va face punere la cale spre a se lăsa acei liuzi necuprinși în numărul birnicilor... vor veni la măsură de a se împotrivi la darea birului, lucrarea șoselelor și orice cerere din partea cîrmuirii”¹³. După cît se pare, ei instigaseră pe locuitori în sensul acesta mai înainte încă de a se prezenta a doua oară la Sfat¹⁴. Fiind considerați recidiviști, deoarece mai fuseseră implicați și în trecut în asemenea „neorînduieli”, și constatîndu-se că înțelegerea dintre dîșșii, sau „comunia”, are „scoposuri întinse și neprielnice atît pentru comuniile sătești, cît și țintitoare la scandală și tulburarea liniștii obștești”, se hotărăște arestarea și exilarea lor. „Prin șloboda lor petrecere în țară — se aprecia în jurnalul Sfatului cîrmuitor, din 5 iunie — să nu să răspîndească asemenea principii smreduitoare și răsturnătoare liniștii, petrecerii obștești”¹⁵.

Cercetările ulterioare, întreprinse cu prilejul urmăririi lui T. Rășcanu, care izbutise să fugă, dovedesc că frămîntările erau cu mult mai extinse și cu un conținut mai radical.

La moșia Holmu din ținutul Vaslui, unde, după cît se pare, era centrul mișcării, se întîlneau reprezentanții principali ai acesteia¹⁶. „Răii cugetători — așa cum erau ei denumiți în ofisul domnesc din 5 octombrie 1846 — s-au înarmat cu scop sumet împotriva măsurilor stăpînirii”¹⁷.

Într-adevăr, la Holmu se confecționau gloanțe și fusese alcătuit un grup înarmat. Interesant de notat este faptul că aderenții la mișcare erau răspîndiți în diferite orașe și regiuni ale țării, unde desfășurau o intensă activitate. Astfel, la Iași era N. Istrate, la Galați clucerul Gheorghiu, iar la Bîrlad C. Racliș. Acesta din urmă mai ales, după cum constata comisia de anchetă, „s-au purtat la mai multe locuri spre aflare de partizani și năimire de oameni”. La Focșani, de pildă, „au răsufolat vorbe de o îndrăzneală sumeață”, insultînd pe cîrmuitori și domnitor, pomenind chiar „despre înjghebarea unei revoluții”. În discuțiile purtate cu I. Poni, reliefa nedreptățile din țară, pronunțîndu-se pentru necesitatea unor reforme¹⁸.

De asemenea, comisia de cercetare stabilește că principalii complotiști aveau legături și cu alți numeroși boieri din Moldova¹⁹. Considerînd toate

¹² *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 15—16.

¹³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 43.

¹⁴ În raportul adresat Porții la 16 iunie 1848, M. Sturza menționa că aceștia „au instigat populația să nu plătească impozitele...” (*ibidem*, p. 47).

¹⁵ *Ibidem*, p. 43—44.

¹⁶ Sînt indicați ca participanți la aceste întîlniri : T. Rășcanu, Vasile și Iordache Mălinescu, spătarul Gr. Carp, căminarul Istrate, clucerul Gheorghiu, C. Racliș, D. Miculescu ș.a. (cf. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 66—67).

¹⁷ *Ibidem*, p. 66.

¹⁸ Arh. st. Iași, Tr. 1052, op. 1202, nr. 106, f. 5—22, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 67—69.

¹⁹ *Ibidem*, p. 66—68.

aceste fapte, comisia apreciază că Rășcanu a avut drept scop „a putea împotrivi pe ocîrmuire printr-o bandă înarmată... țintind pentru urzirea pe supt cumpăt a unor împerechieri care, de nu era întîmpinat de ocîrmuire, ar fi putut avea cele mai serioase urmări”²⁰.

Evenimentele, ale căror linii generale le-am schițat mai sus, dovedesc într-o manieră evidentă că, spre deosebire de anii anteriori, acțiunile din cursul anului 1846 erau organizate, în ele fiind implicați îndeosebi boieri de categoria doua și a treia și unii boieri mari²¹. În timpul desfășurării acestora se plasează scrisoarea lui Al. I. Cuza adresată lui Gh. Lambrino la 9 iunie 1846, din conținutul căreia se degajă existența *Asociației patriotice*. Este singurul document, de altfel, în care se face această specificare. În eventualitatea în care, în urma analizei, ar rezulta că *Asociația* într-adevăr ar fi existat, am putea să acordăm un alt sens și o altă semnificație evenimentelor din anu. 1846. În realitate însă, după părerea noastră, din analiza conținutului și a spiritului în care este redactată scrisoarea se nasc îndoieli serioase cu privire la existența *Asociației patriotice*.

Ironia usturătoare în care este redactată scrisoarea vizează, în egală măsură, atât pe unii din cei implicați în mișcările anului 1846, cât și ocîrmuirea. Vorbind de arestarea și surghiunirea la Galați a lui T. Durmuz și T. Sion, Cuza subliniază că aceștia, „victime patriotice”, „sînt patrioți din Vaslui care se sacrifică pentru țară — în cuvinte numai — și deci sînt membri ai *Asociației patriotice, al cărei secretar este Teodor Rășcanu*”. Apreciind în continuare, pe un ton la fel de ironic, măsurile represive ale ocîrmuirii, Al. I. Cuza, în concluzie, în aceeași manieră, își generalizează observațiile în forma următoare: „În consecință... orice moldovean nu poate fi decît pătruns de speranță pentru prosperitatea țării și mîndru de a fi moldovean, dat fiind *mișcările patriotice ale nemulțumiților și bunele garanții ale șefilor ocîrmuirii*”²².

După cît se poate constata, Cuza ironiza, și nu fără temeii — așa cum vom vedea în continuare —, „revoluționarismul” celor doi arestați. Din felul cum este alcătuită scrisoarea nu rezultă că exista o asociație în sensul propriu al cuvîntului. Acesta folosește denumirea de *Asociație patriotică* în aceeași accepție generală care o dă și expresiei „victime patriotice” și „mișcările patriotice ale nemulțumiților”. Se referă, credem, nu la o organizație constituită pe baza unor principii și a unui program, ci la o asociere în sensul cel mai general al cuvîntului, la o înțelegere realizată cu scopul de a iniția o mișcare mai largă de protest în vederea înfăptuirii unor reforme.

Singură indicarea lui T. Rășcanu drept „secretar” al *Asociației* ar putea întări presupunerea în favoarea existenței unei asemenea organizații. În realitate însă, ținînd seama de tonul general al documentului, credem că Rășcanu a fost indicat cu titlul de secretar pentru faptul că a inițiat mișcarea, a redactat protestul celor 30 de boieri și a fost sufletul întregii acțiuni.

²⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1052, op. 1202, nr. 106, f. 45—47, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 67.

²¹ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 64—68.

²² *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 46—47 (subl. ns.).

Dacă într-adevăr o asemenea asociație ar fi existat, nu vedem motivul pentru care Cuza să fi adoptat un asemenea ton, el însuși fiind animat, așa cum se știe, de profunde idei progresiste. În afară de aceasta, ar fi fost imposibil ca, în eventualitatea în care ar fi existat o organizație în genul *Frăției* muntene, să nu fie pomenită nicăieri în scrierile revoluționarilor de la 1848. Ar mai putea fi aduse în același sens unele argumente desprinse din însăși desfășurarea evenimentelor al căror contur l-am schițat mai sus.

O societate așa cum a fost *Frăția* munteană, creată cu scopul de a organiza viitoarea mișcare revoluționară, trebuia să se ridice cu mult deasupra unei asocieri cu caracter complotist și cu țeluri relativ limitate. Or, din desfășurarea evenimentelor constatăm că nu exista nici unitate de acțiune și nici o platformă ideologică. Din acțiunile nemulțumiților — termenul generic pe care-l întrebuițeză Cuza îl socotim cel mai potrivit pentru a defini activitatea acestora —, ca și din declarațiile făcute de unii dintr-înșii, rezultă că doreau să realizeze transformări limitate prin propriile lor forțe, fără atragerea maselor prin afișarea unui program de revendicări. Fără îndoială, declarațiile lui Racliș sau întâmplările și preparativele de la Holmu, curajul manifestat de Mălinescu, acțiunea colectivă întreprinsă pentru înlesnirea fugii lui Rășcanu²³ sînt spectaculare. Acestea însă, prin ele însele, nu imprimă mai multă greutate mișcării. Compoziția eterogenă a nemulțumiților explică și caracterul limitat al năzuințelor lor. De fapt, întâmplările din 1846 constituie, am putea spune, repetiția generală a mișcării revoluționare moldovene din 1848.

Împotriva existenței unei asemenea *Asociații* pledează și documentele oficiale ale vremii. În nici unul din acestea, nici chiar în raportul prezentat Porții de M. Sturza, nu se pomeneste de așa ceva²⁴, deși din ele se degajează faptul că ocîrmuirea a privit mișcarea din 1846 cu toată seriozitatea.

Făcînd rezerve în privința existenței *Asociației patriotice*, nu aducem nici un prejudiciu și nici nu denigrăm mișcarea revoluționară din Moldova. Dimpotrivă, considerăm că împrejurările revoluționare din 1848 sînt mai bine explicate tocmai prin lipsa unei asemenea asociații, care ar fi avut drept scop să organizeze și să coordoneze mișcarea revoluționară.

În fond, chiar dacă admitem că măsurile represive ale domnitorului au înăbușit în fașă mișcările inițiate de *Asociație*, nu trebuie să uităm că membrii acesteia, cu unele excepții, după o scurtă detențiune, au fost puși în libertate. De asemenea, activitatea revoluționară consecventă desfășurată de unii dintre cei implicați în mișcare, așa cum ar fi V. Mălinescu și mai ales T. Rășcanu, care încă din 1843 răspîndea manifeste în Iași²⁵, nu poate servi drept argument pentru susținerea existenței *Asociației patriotice* ca o societate cu program și obiective asemănătoare cu ale *Frăției* din Țara Românească.

Mișcările din 1846, cu tot interesul deosebit pe care-l prezintă pentru cunoașterea mai deplină a anului revoluționar 1848 în Moldova, nu aduc nimic

²³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 78—92, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 62—68.

²⁴ *Ibidem*, p. 42—63.

²⁵ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 57.

nou în rezolvarea problemei celei mai importante a epocii, problema agrară. Acțiunile din 1846, deși organizate, nu au avut drept obiectiv decât realizarea unor revendicări parțiale. Nu s-a pus în discuție problema desființării feudalismului și nici nu s-a apelat la mase, vital interesate în lupta pentru înlăturarea cătușelor feudale.

Mișcările din 1846, crunt reprimare de M. Sturza, sînt continuate sub o altă formă în cursul anului următor, cu prilejul alegerilor pentru obișnuita Obștească adunare²⁶. Boierimea mică și mijlocie intenționa să cîștige o majoritate în Adunare, cu scopul de a vota legi care să corespundă unor interese mai largi, mai generale.

Interesant de notat că și în cazul acesta majoritatea celor implicați în frământările din vara anului 1847 vor fi întîlniți participînd și la mișcarea revoluționară din cursul anului 1848. Compoziția socială a nemulțumiților, relativ aceeași din 1846, o vom întîlni și în adunarea de la 27 martie.

Alegerile care, potrivit și informațiilor consulului francez Duclos, fuseseră aranjate dinainte și trebuiau să asigure o adunare complet docilă domnitorului²⁷ au oferit prilej celor nemulțumiți personal de politica lui M. Sturza — unora dintre boierii mari —, ca și celor doritori de a se înfăptui unele reforme cu caracter liberal, în special boierilor mici și mijlocii, să acționeze.

Deși cu prilejul acestor acțiuni au fost rostite declarații radicale, ele exprimau doar intenții²⁸. Totul s-a mărginit la încercări de a cîștiga majoritatea în Adunare sau de a introduce în sînul acesteia partizani ai unor reforme mai largi, ostili politicii domnitorului.

Un fapt foarte interesant care merită să rețină atenția este acela că boierii mici și mijlocii, deși au încercat să formeze „partidă” independentă, lipsiți de influență, mijloace și perspective, au fost nevoiți în cele din urmă să colaboreze cu boierimea mare de nuanță liberală, ostilă politicii domnești.

Astfel, din declarațiile clucerului M. Ștefănescu rezultă că încă de la sfîrșitul anului 1846 „am început noi, starea mai de gios a boierilor, a ne aduna pe la casele noastre și a vorovi despre alegerea de deputat, punînd la cale a se putea alege vreunul din noi deputat”. Intenția boierilor mici era să-și creeze o „partidă”. Ajungînd la concluzia că singuri nu vor putea „face nimică” și nu-și vor putea impune candidatul lor, au fost convinși să-și dea cu toții voturile hatmanului Roznovanu, singurul din ținutul Tutova considerat „cu caracter și fără nici un fel de împregiurare care să-l silească a cere ajutorul curții”. Propaganda electorală, efectuată de aga Manolache Costache, spătarul Iorgu Radu și alții, a adus cîștig de cauză hatmanului Roznovanu, care avea deja o „partidă de peste una sută glasuri și — se subliniază în document — nu are a să apleca la întărirea proiectelor ce ar fi a să da la obicinuita Obștească adunare în sesiile anilor acestor cincă”²⁹.

²⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 69—72, și I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 554.

²⁷ Hurmuzaki, XVIII, p. 24—26 (raportul din 2 august 1847).

²⁸ Cf. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 70, și Arh. st. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1260, f. 2 și nr. 4264, f. 1 și urm.

²⁹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 112, și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 70—71.

Acțiuni în genul acestora au fost întreprinse și în ținutul Fălciu, unde aga Anastasie Panu, președintele judecătoriei ținutale, făcându-se „căpitanie răzvrătirii și unealta prăpăditoarelor cugetări“, dirijînd „partida“ celor nemulțumiți, prin diverse mijloace a urmărit să impună candidatura agăi L. Roset³⁰.

Încercările de a realiza o majoritate în Adunare ostilă domnitorului și favorabilă reformelor a eșuat. Ce interesează însă sînt nu atît rezultatele obținute, cît mai ales metodele întrebuițate pentru înfăptuirea reformelor. Cadrul strict legal în limitele căruia s-a desfășurat lupta pentru reforme este evident și el se va menține, în general, și în cursul anului 1848. Legalitatea era impusă de considerente de ordin tactic, determinate în mare parte de structura de clasă și de interesele acelor care se făceau purtătorii de cuvînt ai nevoilor generale. Compromisul din martie 1848 nu este accidental, dictat de împrejurări de moment, ci rezultatul unei înțelegeri care se realizase deja în anii anteriori.

Se impun aici unele precizări de natură să sugereze anumite explicații cu privire la „alianța“ de ordin tactic ce s-a stabilit în împrejurările revoluționare din martie 1848 în Moldova, care continuă, în forme, dar mai ales în împrejurări noi, pe cea anterioară.

În primul rînd, înțelegerea fenomenului ne este oferită de structura și poziția politică și ideologică a burgheziei moldovene.

S-a vorbit mult despre slăbiciunea acestei burghezii, mai ales atunci cînd evenimentele din Moldova au fost raportate la cele din Țara Românească. Slăbiciunea aceasta, a clasei burgheze din Moldova, este atestată și de contemporani. Ar fi de ajuns să ne referim în acest sens la informațiile oferite de N. Suțu. Acesta notează că burghezia, care în alte părți, de obicei, joacă un rol important în mișcările politice, la noi este inconsistentă, fiind alcătuită mai mult din străini. În afară de aceasta, poporul fiind liniștit și dezarmat și mai ales posedînd obișnuința supunerii, în Moldova nu existau condiții pentru izbucnirea unei revoluții³¹. Din această cauză, agitatorii de la 1848, relatează în continuare Suțu, nefiind suficient de puternici și fiind obligați să acționeze într-un cerc relativ restrîns, au înțeles că nu pot realiza nimic fără să-și asocieze boierii bătrîni și unele somități ale societății moldovene³². Acești boieri, printre care, firește, se număra și el, au acceptat să semneze „petiția“ cu condiția ca să nu se depășească procedeele legale și să înceteze orice agitație. Am semnat, declara textual logofătul, „în speranța de a da o ieșire calmă crizei“³³. De aceea, atît el, cît și ceilalți semnatori din rîndurile mării boierimi, au ținut seama mai puțin de opiniile lor în privința anumitor prevederi ale „petiției“, în intenția de a evita orice manifestare violentă.

Astfel explică N. Suțu împrejurările care au determinat acordul tactic din martie 1848.

Explicațiile lui N. Suțu corespund realității numai în parte. În afară de faptul că unor fenomene de natură socială nu le putea da explicații științifice,

³⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 352, f. 17—22.

³¹ N. Soutzo, *Mémoires*, publiés par P. Rizos, Vienne, 1899, p. 155—156.

³² *Ibidem*, p. 152.

³³ *Ibidem*, p. 161.

cu anumite intenții destul de greu disimulate — așa precum se știe —, el încearcă să opună boierimea în bloc politicii lui M. Sturza, singurul făcut responsabil de greutățile în care se zbătea țara.

Burghezia moldoveană era slabă nu prin faptul că era inferioară numerică în raport cu cea din Țara Românească și cu o mai redusă potență economică. De asemenea, slăbiciunea acesteia nu poate fi pusă atât de mult pe seama preponderenței ce o deținea burghezia altor naționalități. În general, capitulațiile și jurisdicția consulară, în condițiile existenței regimului și a practicilor feudale inerente, creaseră și în Țara Românească o situație care nu se deosebea prea mult de cea din Moldova. Explicațiile sînt mai profunde, și ele rezidă în particularitățile de dezvoltare ale orașului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea. Cercetările desfășurate în acest sens au dus la rezultate deosebit de importante pentru problema care ne interesează³⁴. S-a apreciat pe bună dreptate, după o minuțioasă analiză, că „în Moldova, mai mult decît în Țara Românească, burghezia era slabă datorită lipsei de omogenitate, datorită intereselor contradictorii izvorîte dintr-un tratament fiscal și juridic inegal care îi fărâmițau forțele, abătînd-o într-o oarecare măsură de la direcția către care trebuiau să se îndrepte loviturile ei : regimul feudal“³⁵.

Negustorii și meșterii aflați în bresle se ciocneau cu cei care izbutiseră să iasă de sub controlul și piedicile ce le mai puneau acestea. Indigenii erau nemulțumiți de faptul că negustorii și meșterii de rit mozaic, neîncadrați în bresle, aveau unele avantaje în plus și toți la un loc se situau pe o poziție potrivnică sudiților care se bucurau de un regim preferențial, „formînd un adevărat stat în stat“³⁶. În felul acesta, se adăuga pe aceeași linie, „capacitatea antifeudală a orașului a fost diminuată, deși, firește, tot el s-a situat în fruntea luptei antif feudale. Trecerea la capitalism nu s-a făcut pe cale revoluționară, și una din explicații ne-o oferă chiar structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea ; elementele burgheze, deși numeroase și majoritare în principalele orașe, erau fărâmițate și slabe“³⁷. Sînt explicații care trebuie avute în vedere pentru înțelegerea evenimentelor de la 1848.

La aceasta trebuie adăugat și faptul că, spre deosebire de Țara Românească, boierimea moldoveană era mai puternică sub raport economic și politic, mai suspicioasă la tendințele de înnoire, pe care le accepta numai în măsura în care nu aduceau prejudicii intereselor și pozițiilor sale, mai conservatoare în privința păstrării rînduielilor stabilite.

În 1848, năzuințele spre transformare — efect al crizei sistemului feudal — erau proprii tuturor claselor societății moldovene. Direcția și conținutul acestora variau însă în funcție de interesele de clasă, care, în anumite privințe, veneau în flagrantă contradicție. Trebuia găsită o platformă care să asigure,

³⁴ Cf. L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii“, nr. 2, 1963.

³⁵ *Ibidem*, p. 303—304.

³⁶ *Ibidem*, p. 305.

³⁷ *Ibidem*, p. 304.

cel puțin deocamdată, realizarea unui program minimal, care trebuia să înceapă prin înlăturarea domnitorului.

Revoluționarii de la 1848, aparținând burgheziei mai mult prin idei, mai păstrau încă mult din ceea ce era caracteristic mentalității feudale. Prin origine socială ei aparțineau în majoritate boierimii mici și mijlocii liberale. Aceștia, fără să le diminuăm patriotismul de care mulți dintre dînșii erau fierbinte animați, au mers pe calea înțelegerii cu boierimea mare nu numai în virtutea condițiilor expuse mai sus. Colaborarea, care nu excludea însă dorința reală de progres, mai avea drept temei, printre altele, atât îngrijorarea ce o inspira o eventuală ridicare a maselor, cât și — nu în mai mică măsură — grija de a evita crearea vreunui pretext de natură să permită ocuparea țării de armatele țariste.

În legătură cu aceasta se impune o altă observație, nu lipsită de importanță. În general, atunci cînd se vorbește de împrejurările imediat anterioare izbucnirii mișcării revoluționare din Moldova, se consideră că aceasta, în pofida planurilor de măsuri stabilite la Paris de revoluționarii din cele două țări române³⁸, a început mai înainte ca elementele considerate mai radicale — Negri este unul dintre acestea — să aibă puțința de a ajunge la Iași. Dar, chiar și începută înaintea mișcării din Țara Românească și fără legătură cu aceasta, mișcarea revoluționară din Moldova, considerăm noi, a avut o deosebită importanță pentru revoluția ce trebuia să înceapă în Principatul vecin.

Începută simultan în ambele țări române, revoluția ar fi fost înăbușită înainte de a se dezvolta. Începută numai în Moldova, în limite care nu puteau să ofere pretextul vreunei intervenții³⁹, ea făcea din Principat o barieră între puterea protectoare și Țara Românească, permițînd acesteia din urmă să-și desfășoare revoluția în condiții cu mult mai favorabile. Chiar dacă intenția nu a fost aceasta, consecințele generale pot sugera o asemenea observație.

Împrejurările revoluționare din martie 1848 sînt cunoscute și nu găsim necesar să le expunem din nou. Ne vom mărgini doar să facem cîteva considerații în legătură cu problema care constituie obiectul central al preocupărilor noastre : raportul mișcării cu masele populare.

Conținutul și caracterul *Petiției-proclamație* a fost mult discutat în literatura noastră istorică. Au fost subliniate mai ales limitele în raport cu documentele programatice ulterioare : *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei și Dorințele Partidei naționale*⁴⁰.

³⁸ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea deslănțuirii revoluției de la 1848*, în „Studii”, nr. 1, 1956.

³⁹ În lucrarea sa *Suvenire contimporane*, G. Sion notează că „Rusia a voit a revoluționara țara spre a justifica o invaziune în Principate”. Referindu-se la intențiile pe care le nutreau revoluționarii moldoveni, el arată pe aceeași linie : „...A răsturna guvernul prin răscoală nimeni nu cugeta, înții că era un pas prea hazardos ; al doilea că vecinătatea Puterii protectoare era prea aproape și totdeauna amenințătoare” (*op. cit.*, p. 167). După cum vom vedea, Sion revine cu noi precizări în legătură cu această chestiune.

⁴⁰ Vezi mai ales V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, anul V (1954), nr. 1—2, p. 437—479.

Într-adevăr, caracterul limitat al revendicărilor — fără să greșim considerînd documentul prin prisma numai a primului punct — este evident, reflectînd venidic năzuințele limitate ale participanților la adunarea de la 27 martie. Mișcarea revoluționară de la începutul anului 1848 din Moldova constituia în fond, sub raport programatic și tactic, în forme și în condiții noi, o continuare a mișcărilor politice și sociale din anii anteriori. Petiția înaintată domnitorului urmărea prin cîteva din punctele sale, lucru care contravenea cu formula declarativă cuprinsă la punctul întîi, modificarea Regulamentului Organic, din care M. Sturza, împreună cu camarila și reacționarii cei mai înverșunați, făcuseră un adăpost pentru dominația lor.

Revoluționarii moldoveni încercau să introducă unele modificări capabile să permită, pe o cale lentă și progresivă, schimbări mai adînci. În fond deci nimic altceva decît aceleași deziderate și năzuinți exprimate și cu prilejul alegerilor din 1847, de care am pomenit mai sus. Însuși Kogălniceanu, de altfel — și aceasta nu era numai opinia sa proprie — subliniază deosebit de clar faptul în programul cunoscut sub numele de *Dorințele Partidei naționale în Moldova*, scris în august 1848⁴¹. Și acum, ca și în anii anteriori, în afara unor încercări asupra cărora vom reveni în continuare, masele nu au fost interesate și nici chemate să participe la transformările pe care „spiritul veacului“ le impunea. Spiritul acesta de legalitate se degajează din multe documente ale vremii.

Analiza evenimentelor din martie și a activității desfășurate în continuare de revoluționarii emigrați a prilejuit adeseori păreri și aprecieri contradictorii, atît în istoriografia veche, cît și în noua noastră literatură istorică.

Reprezentanții vechii istoriografii — și nu numai aceștia —, minimalizînd mai ales mișcarea revoluționară din Moldova, apreciau ironic strădania fără conținut și perspectivă a bonjuriștilor. Moldovenii, spre deosebire de munteni, așa cum aprecia, de pildă, G. Ibrăileanu, aveau un temperament mai conservator, refractar la „noutăți“. Aceasta, împreună cu „inexistența“ unei clase revoluționare, ar explica, chipurile, caracterul particular al mișcării din martie⁴².

Și în noua noastră literatură istorică, care a abordat problema în mod științific, s-a discutat caracterul legalist al mișcării și s-a arătat că revoluționarii moldoveni au ajuns la „conștiința de sine“, au putut să treacă la formularea unor revendicări cu caracter mai radical, așa cum ar fi, de pildă, acelea din *Prințiipiile* de la Brașov, abia după ce au venit în contact cu revoluționarii din Transilvania, au participat la adunarea de la Blaj, au cunoscut ideile revoluției

⁴¹ „În martie 1848 — se nota în acest sens în document — nu se cerea decît stricta păzire a Regulamentului... și prin urmare o Adunare obștească legiuit aleasă ca prin aceasta să se poată desființa fără zgomot și zdruncinare abuzurile sub care geme țara și a se opera totodată și reformele ce sînt neapărate pentru fericirea ei“ (cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 124).

⁴² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. 2, Iași, 1922, passim.

maghiare și au scăpat de sub influența boierilor reacționari⁴³. S-a vorbit, de asemenea, pe aceeași linie despre slăbiciunea burgheziei moldovene.

Asemenea concluzii se pot trage numai atunci când se procedează — și procedeul nu este justificat prin nimic de altfel — la opunerea conținutului principalelor documente cu caracter programatic.

Într-adevăr, sub raport ideologic, între *Petiția proclamație și Prințiipiile* de la Brașov și chiar *Dorințele Partidei naționale* este o distanță colosală. Nu putem însă atribui uluitorul salt ideologic pe care l-au realizat revoluționarii moldoveni în numai două luni doar influențelor. Nu putem crede — și nici logica n-o admite — că ideologia munteană și cea din Transilvania să fie mai avansate decât cea din Moldova. Dezvoltarea organică și unitară a ideologiei românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea este o problemă care astăzi nu mai poate ridica nici un fel de controversă.

Dacă avem în vedere contactul strâns al revoluționarilor moldoveni cu cei din Țara Românească, contact realizat atât pe cale culturală, cât și prin întâlniri directe⁴⁴ — cele de la Mînjina constituie un strălucit exemplu de colaborare revoluționară⁴⁵ —, dacă ne gândim, de asemenea, la faptul că și moldovenii studiau în Franța, unde au organizat chiar cu tinerii din Țara Românească un plan comun de acțiune în 1848, pe care însă mișcarea moldoveană, izbucnită precipitat, l-a făcut inaplicabil⁴⁶, nu putem să fim de acord cu ideea potrivit căreia mișcarea revoluționară moldoveană, sub raport ideologic, era în urma celorla din țările-surori⁴⁷. Dezvoltarea unitară a ideologiei în cele trei țări române exclude ipoteza unei „cristalizări“ gradate a ideologiei revoluționare moldovene în prima parte a anului 1848. Această ideologie era deja cristalizată în momentul când a început mișcarea din martie.

Deosebirile, credem noi, trebuie explicate nu prin insuficiența însușire de către moldoveni a ideologiei revoluționare, ci prin adoptarea, încă de la început, a unei anumite linii, care, în general, s-a menținut chiar și după înăbușirea mișcării din martie. Deci este vorba mai mult de o deosebire de orientare tactică, care-și are explicațiile ei bine definite. De altfel, tot Kogălniceanu

⁴³ V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, p. 451.

⁴⁴ Pentru legăturile dintre reprezentanții celor trei țări române vezi C. Bodea, *Actions prérévolutionnaires roumaines avant 1848*, în „Nouvelles études d'histoire“, Bucurest, 1965, p. 271—282.

⁴⁵ C. Bodea, *op. cit.*; vezi și „Studii“, nr. 1, 1966, p. 17—22.

⁴⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, cf. și *Suvenire contimpurane*, p. 165.

⁴⁷ M. Kogălniceanu, în discursul rostit cu prilejul jubileului de 25 de ani al Academiei, nota printre altele că „în 1848 Bălcescu a publicat în Magazinul istoric“ lucrarea sa asupra stării sociale a muncitorilor plugari în statele române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți. Cuvintele lui Bălcescu, în curînd, aveau să pună chestiunea la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți își însușiră soluționarea chestiunii ca un țel nobil al activității vieții lor“ (cf. M. Kogălniceanu, *Opere alese*, ed. Gh. Drăgan, București, 1940, p. 293).

este acela care lămurește suficient de limpede acest lucru, atât în *Dorințele Partidei naționale*⁴⁸, cât și, mai târziu, în discursul de recepție la Academie⁴⁹.

Mișcarea revoluționară moldoveană, e drept, în momentul declanșării sale era lipsită de elementele care manifestaseră o orientare mai radicală, V. Mălinescu, T. Rășcanu și alții. Nu credem însă că prezența acestora ar fi imprimat mișcării un alt curs.

Un element important care deosebește mișcarea revoluționară din Moldova de cea din Țara Românească este că, în acest din urmă Principat, ideile avansate care nu se limitau la formulări abstracte, ci erau strâns legate de practica revoluționară, erau susținute cu convingere consecventă și fermitate de aripa radicală, în fruntea căreia se găsea N. Bălcescu. În Moldova, unde aceleași idei erau curențe, prin M. Kogălniceanu, care, deși nu a participat la mișcarea din martie, trebuie totuși considerat ca figura cea mai reprezentativă a anului 1848, a dominat linia legală a reformelor graduale.

De la început deci, în lupta lor pentru adaptarea societății la cerințele epocii, revoluționarii moldoveni căutau să evite violența și să realizeze totul prin înțelegere cu boierimea, chiar și cu cea conservatoare. Adică, așa cum relatează G. Sion, urmăreau să facă „o revoluțiune pacifică”⁵⁰. De aceea faptul că nu au apelat la sprijinul maselor nu reprezintă o întâmplare, ci un element esențial de natură tactică. O mișcare violentă ar fi oferit prilej țarului să intervină și mișcarea ar fi eșuat încă din primul moment. Acesta, credem, a fost un important factor care a imprimat mișcării din martie caracterul său legalist⁵¹, mai ales că țarul făcuse cunoscută public hotărârea de a nu permite frământări revoluționare la granițele imperiului⁵².

Deși masele nu au fost antrenate, totuși unele încercări de organizare armată nu au lipsit. Le considerăm încercări, deoarece ele nu au depășit stadiul

⁴⁸ Referindu-se la mișcarea din martie, acesta relatea : „...Cînd, la 28 martie, obștea adunată la Iași din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi întemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a arătat că n-ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale. Însă, tirguindu-se numai pentru ilegalități, ea vroia să fie așezată în legalitate, ca atunci legal să-și poată da și alte mai mari îmbunătățiri. Timpul acesta a venit. Astăzi nu se mai atinge numai de îndreptarea abuzurilor și de izgonirea săvîrșitorului lor... o chestie mult mai mare se ivește... regenerația Moldovei... înzestrarea ei cu instituții analoage cu epoha noastră” (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 91, subl. ns.).

⁴⁹ Kogălniceanu sublinia că, încă înainte de 1848, tineretul boieresc din Moldova se gîndea la dezrobirea țiganilor și împrăștierea clăcașilor : „Împrăștierea, necesitatea ei, fusese proclamată încă de la 1840, de tinerii români de la Paris în frunte cu C. Negri. Asupra modalităților aveau să urmeze lungi discuții. Cînd, în 1848, au constat lipsa de bună-credință a domnitorului, s-au hotărît să-și exprime fătîș dezideratele lor. Astfel au apărut *Dorințele Partidei naționale*” (*op. cit.*, vezi și I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915, p. 660).

⁵⁰ *Suvenire contimpurane*, p. 184.

⁵¹ Într-o corespondență adresată comitetului din Cernăuți în august 1848, Ralet sublinia eficiența căii legale, care „nu dădu cuvînt rușilor de a zice că veniră pentru a liniști vreo răzvrătire, pentru că scoasă mincinos raportul lui Vodă” (T. Bălan, *Activitatea revoluționară moldoveni în Bucovina în 1848*, Sibiu, 1944, p. 109, anexa 45). În acest sens, vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 352—355, și t. V, p. 305—308.

⁵² *Ibidem*, t. I, p. 168—169.

de proiect și, în ultimă instanță, cel puțin unele dintre ele, urmăreau să întimizeze pe domn și pe boierii reacționari. Aceștia, amenințați de spectrul unei răscoale populare, urmau să acorde concesiile cerute. Pe această linie se plasează acțiunea întreprinsă de Zaharia Moldoveanu în Iași și zvonurile cu privire la pretinsa înarmare a țăranilor de către boieri și la azeziunea miliției.

Din declarațiile unora dintre cei implicați în mișcare, oameni de rînd din populația Iașului, rezultă că boierii complotiști urmau „să aducă toți locuitorii moșiilor, ba și țiganii... și că și miliția ar fi unită cu ei“. Z. Moldoveanu ar fi declarat unora dintre aceștia că, în eventualitatea în care domnitorul nu va accepta măsurile propuse de boieri, „au să ei alte măsuri“. Imediat ce vor începe „bontul“, sînt siguri „că vor sări tot norodul“. Înainte încă de începerea acțiunii, se zvonea tot pe aceeași linie, „toți în toate părțile, hue dispre asămîne“⁵³.

Atenția pe care revoluționarii — aceia care scăpaseră de urgia repressiunii domnești — o acordă țăranilor în urma înăbușirii din martie nu dovedește că aceștia, dîndu-și seama că au săvîrșit o greșală acționînd fără sprijinul maselor, încercau acum să remedieze o gravă eroare tactică. Dimpotrivă, eforturile care se fac acum pentru stabilirea unui contact mai strîns cu țăranii și cu celelalte pături ale populației, izvorau din dorința de a justifica necesitatea mișcării din martie, de a dovedi justetea revendicărilor în realizarea cărora erau interesate, în egală măsură, toate clasele societății.

Este deosebit de interesant de notat în această privință că *Petiția-proclamație*, prelucrată și adaptată la puterea de înțelegere a maselor, a fost răspîndită prin orașe, tîrguri și sate⁵⁴. Sînt îngroșate și completate acele capitole care au în vedere măsuri privind interesele generale ale maselor, așa cum ar fi, de pildă, acelea privitoare la desființarea havelalelor, a pedepselor corporale, dreptul tuturor la învățătură etc. După lămurirea tuturor punctelor, în încheiere, opinia publică era chemată să-și dea verdictul. „Acestea sînt cererile făcute de către boieri — se nota în document —, cereri drepte și folo-

⁵³ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 131, 139, 137 și 147; vezi și „Albina românească“, anul XX, nr. 31 (8 aprilie 1848), p. 123. Este interesant de semnalat că, după cît se pare, deși documentele în această privință lipsesc, negustorii, mai ales, au adoptat o atitudine de expectativă față de evenimentele din martie. Este semnificativ în acest sens precizarea care se face în broșura *Mihail Sturza, Partida națională și comisia*. Aici se notează că atitudinea aceasta a constituit o greșală de ordin tactic. Referindu-se la partizanii domnitorului și la interesele ce-i călăuzeau în acțiunile lor, broșura consemnează textual că „aceștia, putem încredința, nu-s neguțătorii rămași mai mult timp indiferenți la întîmplările din 29; aceștia își cunosc acum amăgirea că ei n-au trebuit să se amestece și să dea mîna cu acei ce s-au sculat împotriva obșteștilor abuzuri. Acum suferă greu rătăcirea lor; ei sînt cei întîi astăzi care doresc o schimbare, căci altfel se afanisesc“. (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 434).

⁵⁴ Astfel, de pildă, în satul Blăgești-Bacău, un asemenea document a fost găsit „de niște băieți în urma a două trăsuri“ (Acad. R.S.R., mss. nr. 3902, f. 274). Vezi și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, vol. I, p. 160—161. Cu privire la răspîndirea *Petiției-proclamație* vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, t. VI, p. XLI.

sitoare pentru toți, dar pe care măria-sa vodă n-au vroit să le primească. Cine sînt prietenii obștii? Cine este dușmanul țării? Judece lumea”⁵⁵.

Aceeași poziție, de justificare a mișcării din martie, se degajează și din conținutul broșurilor apărute în cursul lunilor mai și iunie. Conținutul acestora este departe de a fi revoluționar. Este drept, situația maselor, a țărănilor în speță, este mai veridic expusă. Dar, așa cum se procedează în broșura semnată de V. Alecsandri, *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, în care se acordă o deosebită atenție „locuitorilor săteni”, „gradul de ticăloșie” la care au ajuns aceștia este atribuit „nepăsării a mai multor proprietari și mai ales prin măsurile de asuprire ale guvernului lui M. Sturza”. Această optică, voit mărginită, care caracterizează pe unul din reprezentanții cei mai autentici ai intelectualității progresiste din Moldova, este semnificativă pentru orientarea continuu legalistă pe care revoluționarii moldoveni au păstrat-o și în emigrație. Broșura se încheia cu un apel steril la unire: „Să ne unim cu toții glasurile noastre și să le înălțăm la ceruri”⁵⁶.

Un conținut și o orientare asemănătoare o are și *Proclamația Partidului național din Moldova către români*. Aceleași fraze generale, aceleași promisiuni pentru viitorul frumos al locuitorilor săteni, pentru pregătirea căruia țărani, avînd „toată nedejdea în Dumnezeu”, sînt îndemnați să dea mîna „cu acei ce au pățimit pentru binele vosru și care iarăși... sînt gata a se jertfi”⁵⁷. Și aici se face abstracție de condițiile obiective și se aruncă întreaga vină asupra domnitorului. Proclamația tindea, printre altele, să contracareze așa-numita „propagandă” întreprinsă de M. Sturza cu scopul de a denigra pe boierii care participaseră la acțiunea revoluționară din martie. În același timp, documentul este o ilustrare cât se poate de vie a legalismului „Partidei naționale”, pe care-l afirmă și broșura *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848*. Aici, insistîndu-se asupra caracterului pașnic al mișcării, se arăta că aceasta ar fi putut fi calificată drept revoluționară, așa cum, în mod voit denaturat, o făcea domnitorul numai în eventualitatea în care s-ar fi cerut „egalitatea în contribuție” și nu, conform Regulamentului, „o contribuție numai pe capetele cele neavute” și mai cu seamă „cînd s-ar fi cerut desființarea boierescului și țăranul să fie proprietar”⁵⁸. Este aici o afirmare a viinței și a conștiinței clare care a determinat adoptarea unei anumite linii programatice.

Deși această din urmă broșură reprezintă, după cît se pare, profesiunea de credință a boierilor liberali participanți la mișcarea din martie, deosebirile care o separă de celelalte documente nu sînt de loc de substanță. Pe aceeași linie se situează de altfel și broșura intitulată *Mihail Sturza, Partida națională și Comisia*, scrisă în urma sosirii lui Duhamel și a lui Talaat-effendi, trimiși de puterile protectoare și suzerană pentru a ancheta asupra stării de nemulțumire existente în Principatele Române⁵⁹.

⁵⁵ Biblioteca Academiei, mss. 3902, p. 275—280; vezi și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 200—203.

⁵⁶ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 199—210 (subl. ns.).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 211—212.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 214—222 (subl. ns.).

⁵⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 430—438.

Toate aceste broșuri au mai mult scopul, am putea spune, să îndepărteze pericolul unor mișcări populare și să canalizeze aversiunea și lupta maselor pe un făgaș mai puțin riscant pentru interesele mai ales ale boierimii liberale. Toată vina, așa cum am mai remarcat, era atribuită domnitorului, făcându-se cu totul abstracție de regimul feudal și de consecințele multiple ale acestuia.

În afară de documentele amintite mai sus, și alte mărturii dovedesc că și după înfrângerea mișcării din martie, cu unele excepții asupra cărora vom stărui în continuare, acțiunile elementelor grupate în comitetul revoluționar de la Cernăuți, ca și în cel de la Iași, s-au desfășurat în limitele celei mai stricte legalități. Reformele, în acord cu spiritul veacului, trebuiau realizate pe cale pașnică, fără violență.

Astfel, spre exemplu, în memoriul remis lui Talaat-effendi, boierii argumentează că reformele interne sînt necesare tocmai pentru conservarea rînduie-lilor existente. După ce, ca și în broșurile pe care le-am amintit mai sus, se face un tablou al abuzurilor domnitorului și al consecințelor rezultate din extinderea acestora, se subliniază, printre altele, că „masacrele care loviseră Galiția erau prea recente, această țară prea aproape de Moldova, țăranul moldovean prea vexat, ocîrmuirea prea opresivă pentru ca boierii să nu se gîndească la viitor“. Acțiunea din martie a avut drept scop remedierea relelor și restabilirea legalității⁶⁰.

În același spirit și pe aceleași baze s-a cimentat colaborarea dintre comitetele revoluționare din Iași și Cernăuți.

Într-o corespondență din 11/23 iunie 1848, comitetul din Iași, enumerînd acțiunile întreprinse, care constau din arzuri și memorii, se angaja că și pe viitor va luora „prin canalul legiuit tot aceea ce puțința ne va ajuta și împre-giurările de față ne vor povățui spre mîntuirea patriei de împilătorul ei“⁶¹. Această linie, destul de îngustă și sub raportul mijloacelor de luptă, și sub acel al țelului final, este aprobată și sprijinită de comitetul revoluționar din Cernăuți, care recomanda doar un ton mai ferm în expunerea revendicărilor cu totul legitime, precum și „obșteasca, neapărata unire“ a reprezentanților „din toate treptele și din toate ținuturile țării“ în vederea realizării scopu-lui final⁶².

Comitetele revoluționare din Iași și Cernăuți își desfășurau activitatea izolat, fără vreun contact cu masele, ale căror frămîntări însă, deosebit de puternice⁶³, le cunoșteau. Masele luau cunoștință de programele revoluționare din afara granițelor Principatului pe căi lăturalnice și nu prin acțiunile întreprinse în acest scop de comitetele revoluționare. Acestea înregistrau doar starea de spirit revoluționară din interior, la formarea căreia nu aduseseră nici o contribuție, dar pe care voiau s-o utilizeze pentru a convinge de necesitatea

⁶⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 522—539.

⁶¹ T. Bălan, *op. cit.*, p. 57—59, anexa nr. 7. Pentru acțiunea comitetului de la Iași, cf. și G. Sion, *Suvenire contemporane*, p. 350—351.

⁶² T. Bălan, *op. cit.*, p. 61—62, anexa nr. 11 (scrisoarea din 11/26 iunie 1848).

⁶³ Gh. Platon, *Din lupta maselor sărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, loc. cit.

acută a reformelor. Semnificativ în această privință este un raport al lui C. Dulcescu, emisarul din Moldova al comitetului revoluționar din Cernăuți. Acesta, după ce relatează activitatea comitetului din Iași, care și-a extins legăturile și în ținuturi, a pregătit o proclamație către popor, precum și un proiect de constituție, „în conformitate cu a Valahiei“, își exprimă speranța că poporul va fi de partea lor la „ce dintăi încercare de a o proclama și la noi“, deoarece vestea că Poarta a aprobat constituția munteană a provocat în Moldova o vie satisfacție. În continuare, Dulcescu relatează — și afirmațiile sale sînt deosebit de interesante — că dovada cea mai elocventă a faptului că locuitorii au început să simtă și să cunoască „ce poate fi bun pentru dînșii“ o constituie „conspirațiile“ asupra proprietarilor. După părerea sa, cea mai însemnată dintre aceste mișcări este aceea de pe moșia Uricani, proprietate a fraților Catargiu, la care au participat 500 de oameni. Cu toate că mișcările sînt tot mai numeroase, relatează emisarul în încheierea raportului său, proprietarii nu vor să înțeleagă „nevoia ce urmează pentru chiar interesul lor a le da de voie acum aceea ce odată vor fi bucuroși a le da, cînd, din nenorocire, va fi prea tîrziu“⁶⁴.

Avertismentul este același inserat de Kogălniceanu în *Dorințele Partidei naționale*⁶⁵. Acesta, deși, ca și Bălcescu, face o strălucită analiză bazată pe cunoașterea realității istorice și dă o înaltă formulare nedreptății sociale care se făcea țărănimii⁶⁶, recomanda o altă cale pentru înlăturarea acesteia. Potrivit vederilor lui Kogălniceanu, transformările sociale trebuiau să se facă prin „reforme blînde și graduale, printr-o egală îndrituire a tuturor claselor națiunii“. Se declara împotriva revoluției, deoarece, considera el, „cînd revoluția începe, civilizația încetează“⁶⁷.

Kogălniceanu, reprezentantul cel mai înaintat al ideologiei progresiste moldovene, exprima, în programul care poate fi considerat drept unul dintre cele mai importante ale anului 1848, linia proprie mișcării revoluționare moldovene.

Din sumara analiză făcută mai sus se poate constata că neantrenarea maselor la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova și, implicit, limitele programului revoluționar reprezentat de *Petiția-proclamație* nu sînt generate de confuzia ideologică ce domina în rîndurile revoluționarilor moldoveni. Programul le-a fost dictat mai mult de considerente de natură tactică, între care un rol important l-a jucat tendința de a realiza transformările pe cale pașnică și progresivă. Tactica aceasta a impus încă de la începutul mișcării neincluderea în programul revoluționar a acelor revendicări de natură să

⁶⁴ T. Bălan, *op. cit.*, p. 99—100, anexa nr. 39 (17/29 iulie 1848).

⁶⁵ „Întîmplările din Galiția — sublinia Kogălniceanu — să le slujească proprietarilor de o cumplită și mîntuitoare pildă. Pașnica dar hotărîre a chestiei apropiatei țărănilor, astăzi încă ușoară, într-un an va fi mai grea și în doi va fi cu neputință. Ea astăzi atîrnă de la noi; să luăm dar seama că în curînd să nu se hotărască fără noi și cu vărsare de pîraie de sînge“ (*Anul 1848 în Principatele Române*, t. IV, p. 107 și urm.).

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, vezi și M. Kogălniceanu, *Opere*, ed. A. Oțetea, t. I, Buc., 1946, p. 673.

ridice masele în sprijinul revoluției. În al doilea rând, așa cum am mai amintit, tactica a mai fost impusă și din necesitatea de a evita o intervenție armată.

Linia legală de acțiune a fost păstrată în tot timpul frământărilor anului 1848. Teama de mase, de ridicarea revoluționară a acestora, pe care o nutreau mulți dintre participanții la mișcarea revoluționară, a fost mai puternică decât năzuințele de reforme și ura împotriva lui M. Sturza.

În cursul anului 1848, ca și în anii anteriori de altfel, asistăm la două mișcări paralele, între care nu s-a realizat un contact destul de eficace: mișcarea maselor țărănești și orașenești, care luptau prin propriile lor forțe și mijloace împotriva opresiunii feudale⁶⁸, și cea a elementelor nemulțumite de domnia lui M. Sturza și doritoare de reformarea societății, aparținând burgheziei și boierimii liberale. Mulți dintre aceștia, acționând în numele așa-zisului interes general, își susțineau, în fond, propriile lor interese de clasă. Masele au păstrat o atitudine pasivă față de mișcarea din martie, pe care au înțeles-o doar ca o mișcare a boierimii.

În urma înăbușirii mișcării din martie, imediat sau în cursul verii anului 1848, sînt cunoscute totuși unele încercări de ridicare cu armele împotriva regimului patronat de M. Sturza, inițiate de către unii boieri mari. Una din cele mai însemnate mișcări a fost aceea de la Bălțătești și Grozești, proprietăți ale cnezilor Cantacuzino.

Încă de la 31 martie 1848, ispravnicul ținutului Neamț comunica maiorului Statache, însărcinat cu prinderea lui C. Moruzi, că la Bălțătești sînt oameni înarmați, plăieși, adunați de către proprietari, cnezii Cantacuzino, la curtea cărora găsiseră azil „Moruzeștii și Catargieștii“, urmăriți de oamenii domnitorului. Plăieșii, în număr de peste 1 000, recrutați din satele proprietate a cnezilor din ținutul Neamț, ca Hangu și Bistricioara, precum și din satele ținutului Suceava, proprietate a Moruzeștilor, ca Baia, sînt cu toții înarmați⁶⁹.

Intervenția „tînărului Kotzebue“ și venirea Cantacuzinilor la Iași determină ocîrmuirea, cel puțin aparent, să nu mai dea curs acestor informații. Atît în adresa hatmanului D. Sturza către maiorul Statache⁷⁰, cît și în ofisul domnitorului⁷¹, ambele documente purtînd data de 1 aprilie, informațiile ispravnicului de Neamț sînt calificate drept false, acceptîndu-se versiunea în conformitate cu care oamenii înarmați, în număr doar de 10—20, au fost pentru paza personală a cnezilor. În urma acestor fapte sînt contramandate dispozițiile ofisului din 29 martie potrivit căruia Moruzi trebuie căutat la Bălțătești.

În cursul aceleiași zile însă, ispravnicul de Neamț, V. Roset, într-un raport adresat Departamentului din Lăuntru, își menține declarația din raportul anterior subliniind că a văzut cu ochii săi „două steaguri, în număr de 250 călăreți“, alcătuite din străini și din plăieși, în afară de numeroși pedestrași. Interesant de reținut este faptul că dregătorul reproduce declarația cneazului

⁶⁸ Gh. Platon, lucrările citate.

⁶⁹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 30.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 37.

⁷¹ Biblioteca Academiei, mss. 3902, f. 3.

potrivit căreia „operațiile“ armate vor fi suspendate numai în eventualitatea în care ocîrmuirea îi va oferi garanțiile necesare. S-a lăsat înduplecat să împrăstie oamenii atunci cînd a înțeles „nenorocirea obștească ce s-ar putea isca din asemenea neîncuviințări cu invitarea locuitorilor“⁷².

Deși, practic, la începutul lunii aprilie eventualitatea unei ridicări armate fusese definitiv înlăturată, domnitorul, totuși, revenind asupra pozițiilor moderatoare din ofisul din 1 aprilie, dictate de motive mai presus de voința sa, în noul ofis din 17 aprilie 1848 dispune ca ispravnicii de Roman, Bacău, Neamț și Suceava, însoțiți de „un însemnat număr de slujitori și plăieși“, să meargă imediat la Bălțatești, unde „prin puterea armelor... să sfărmași asemenea adunături și să stingeți răul ce s-ar cugeta“⁷³.

Cercetările întreprinse la sfîrșitul anului 1848, în cursul cărora sînt arestați, în afară de Leon și Gh. Cantacuzino și țărani T. Lungoci și Gh. Bante, precum și alții „care au figurat în însuși acest complot“, au dovedit că, în adevăr, au fost înarmați oameni cu arme fabricate pe moșie, detașamentele avînd și steaguri tricolore⁷⁴.

În adresa către generalul-locotenent Moller din 2 ianuarie 1849, M. Sturza, cu scopul vădit de a-și spori propriile sale merite, acordă o mare importanță evenimentelor de la Bălțatești și Grozești. El notează că, în urma înăbușirii mișcării din martie, „unii din acei complotiști s-au tras la munte pe granița Transilvaniei și, unindu-se cu unii din proprietarii de acolo să pregăte a înarma locuitorii lor și străini, leși⁷⁵ și alții, pe care îi opoșe pe moșiile lor, pentru a reinnoi prin putere înarmată stăruința lor de a răsturna ocîrmuirea legală, după pilda Valahiei“⁷⁶.

La începutul lunii februarie 1849, cu concursul autorităților militare țariste, sînt arestați și unii din participanții la complotul din Grozești⁷⁷.

Încercările boierilor nu sînt izvorîte din tendința de a transforma mișcarea revoluționară în revoluție prin antrenarea maselor. Lucrul acesta nu era posibil, pentru simplul motiv că boierii nu se puteau angaja într-o asemenea întreprindere. Este lesne de înțeles că nu aveau nimic de cîștigat de pe urma unei răscoale populare. Dimpotrivă. În afară de aceasta, chiar dacă admitem că stăruința lor în acest sens ar fi mers destul de departe, nimeni nu i-ar fi urmat. Țăranii nu ar fi admis să joace rolul de unelte și de mijloc de intimidare în răfuielele boierilor cu domnul, așa cum cei mai mulți considerau

⁷² *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 40—41.

⁷³ *Ibidem*, p. 156—157.

⁷⁴ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 580, doc. CCLXXI (raportul ispravnicului de Neamț din 22 decembrie 1848).

⁷⁵ Pentru participarea polonezilor la mișcarea revoluționară din Moldova, vezi V. Popovici, *Despre activitatea emigranților poloni în Moldova în anii 1846—1848*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, an. IX, fasc. 1—2, 1958, p. 75—98, și O. Bădină, *Participarea grupării democrat-revoluționare poloneze la acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, Buc., 1963.

⁷⁶ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 582—583, doc. CCLXXIII, și V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova...*, p. 468—471.

⁷⁷ *Hurmuzaki*, supl. I, vol. VI, p. 585—600, doc. CCLXXIV—CCLXXXIX.

mişcarea din martie. Dacă frații Cantacuzino au adunat un mare număr de locuitori înarmați — lucrul nu era greu de realizat, deoarece satele Bălțătești, Hangu și celelalte dădeau un apreciabil număr de plăieși, păzitori ai graniței — nu înseamnă că au și intenționat să întreprindă vreo acțiune serioasă. Au urmărit, probabil, așa cum au mărturisit-o, să-l determine pe domn să le garanteze că nu vor fi victime ale represiunii postrevoluționare, și din momentul în care — prin intermediul lui Kotzebue — au obținut aceasta, totul s-a terminat. Nimeni mai mult decât dînșii nu erau interesați în păstrarea „ordinii” și a liniștii interne⁷⁸. Documentele sînt destul de convingătoare în această privință. Chiar dacă nu acordăm credit afirmațiilor lui G. Sion⁷⁹, logica ne impune circumspecție în aprecierea faptelor.

Masele erau pregătite pentru lupta armată cu condiția ca prin aceasta să se rezolve radical problemele importante ale vremii. Boierii însă — cei liberali, firește — excludeau cu totul din vederile lor altă posibilitate decât aceea a căii legale. Or, în condițiile date, lucrul acesta era irealizabil.

Din declarațiile lui C. Moruzi⁸⁰, urmărit de ocîrmuire și considerat drept unul dintre principalii instigatori la ridicare armată, se desprind mai clar limitele acestor încercări boierești.

Din raportul confidențial adresat domnitorului la 7 aprilie 1848, rezultă că la Hangu, pe moșia Cantacuzineștilor, un număr de vreo 30 de fugari „au strîns o putere armată în scop de a ataca pe cîrmuire”. Cantacuzinii însă, așa cum se desprinde din cele relatate de Moruzi, fiindu-le teamă de represalii, „au găsit de cuviință a împrăștia puterea lor și a trimite pe Moruz să caute din nou întăriri la deosebite locuri”⁸¹.

Refuzul Cantacuzinilor de a sprijini acțiunea întreprinsă de Moruzi și de tovarășii săi avea în vedere, firește, și faptul că locuitorii nu ar putea fi antrenați într-o asemenea acțiune. Insuși Moruzi admitea că scopul venirii sale în ținutul muntos era de a „invita pe plăieși, precum și satele din vecinătatea muntelui la răscoală, îndemnînd pe locuitori de a-i urma lui și a veni în Iași pentru o oborî tronul”. Locuitorii însă — adevărul acestei mărturii este con-

⁷⁸ Astfel, de pildă, la 7 iunie 1848, cneazul D. Cantacuzino, arătînd că arendașul moșiei Baia asuprește pe locuitori, care „s-au spăriet și s-au strîns toți în ogradă la dînsul”, atrage atenția asupra faptului că în relațiile cu locuitorii trebuie întrebuințată multă prudență, „mai ales la această vreme, cînd scoposul și dorința cea mai mare a ocîrmuirii este ca să se păzască liniștea și pacea în țară”. (Arh. st. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 74, f. 12).

⁷⁹ Acesta nota că Rusia urmărea să revoluționeze țara pentru a-și justifica invazia și a se apropia de granițele Austriei, „amenințată în existența ei politică de popoarele revolate”. „S-a zis și se zice încă — menționa în continuare Sion — că instrumentele Rusiei în planul acesta ar fi fost Muruzeștii și Cantacuzineștii, cunoscuți pentru relațiile lor intime cu Curtea protectoare, mai ales că Cantacuzineștii erau chiar rude... cu consulul Rusiei”. În continuare, Sion arată că planul așiat de Cantacuzini de a merge asupra capitalei, fapt care a determinat aflutul pe moșia lor a multora dintre nemulțumiții din Iași, „ar fi fost realizabil, poate, dacă Cantacuzineștii ar fi fost oameni mai populari și mai cu sinceritate devotați ca să-l execute” (*op. cit.*, p. 181, 290).

⁸⁰ Este interesant de notat faptul că atât Cantacuzinii, cît și Moruzii erau supuși ruși. În această calitate nu aveau a se teme prea mult de domnitor.

⁸¹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 80—81.

firmat de Vasile Alecsandri⁸² —, „nelăsându-se a se ademeni de cuvântările lui, i-au respins toate cererile“⁸³.

De la Bălțătești și Hangu, Moruzi, împreună cu tovarășii săi, au plecat la alți boieri, „care, de asemenea, nu au vroit a primi propunerile lui“⁸⁴.

La 31 martie 1848, grupul de fugari se afla pe moșia Bozieni-Neamț, proprietate a lui Grigore Balș. Acesta, pe cont propriu, de asemenea, „puind și trăgând clopotele în sat, a adunat totodată pe toți locuitorii și țiganii, poruncindu-le a-și face lănci, pari și ciomege, stînd totdeauna gata, prin urmare puindu-le înaintea și îndestule vorbe birfitoare asupra ocîrmuirii“⁸⁵. La cererea „oaspeților“⁸⁶, Gr. Balș a dat drumul „gvardiei“ și, împreună doar cu cîțiva oameni înarmați, a pornit cu ceilalți.

Probabil că și aici lucrurile s-au petrecut la fel ca la moșiile de la munte. Ispravnicul ținutului Neamț nota în raportul său că, „după măsurile luate, locuitorii nicidecum nu s-au răzvrătit, nici măcar ar cugeta către urmarea unei asemenea fapte poroncite de d. Balș“⁸⁷.

Este greu de precizat starea reală de spirit a locuitorilor din Bozieni. Se pare că Gr. Balș, cu scopul de a-i atrage, le-a făcut unele promisiuni în legătură cu abolirea boierescului. Presupunerea este confirmată de raportul ispravnicului de Roman din 2 aprilie, în care menționează că, în urma plecării lui Balș din sat, „s-au răspîndit un huiet între lăcuitorii acei moșii că ei n-ar ave mai mult a face boierescu, ci a să îngriji numai de lucrul lor“. Această aserțiune, subliniază dregătorul, este „povățuită după rău scopos de pomenitul proprietar“⁸⁸.

Deși cazul este unic — boierii, așa precum se știe, nu au mers prea departe în această direcție —, atenția ocîrmuirii s-a concentrat spre prevenirea răspîndirii între locuitorii satelor proprietate a celor implicați în mișcarea revoluționară a unor asemenea „vorbe netrebnice“. Răzvrățiții trebuiau prinși

⁸² Alecsandri — și el unul dintre acei care, împreună cu Moruzi, se afla la Hangu — relatează în *Un episod din 1848* că la Hangu, în fața a vreo 200 de țărani adunați în curtea boierescă, a început să vorbească, în termeni destul de abstracti, „tot felul de năluciri politice, amestecate cu cuvinte ca libertate și egalitate“. La sfîrșitul expunerii, întrebînd pe țărani dacă au înțeles sensul evenimentelor din Iași, unul dintre dîșșii a răspuns: „*Am aflat cîcă vodă a prins pe ciocii și le-ar fi tras o sfință de bătaie*“. La aceste cuvinte, toți țărani au izbucnit în rîs. Plin de răbdare, poetul le-a explicat din nou sensul mișcării din martie, cînd boierii au vrut să aperse libertatea gîndirii, a presei etc. La sfîrșitul expunerii, un țaran l-a întrebat de ce s-au răsculat boierii. La răspunsul că scopul a fost înlăturarea unei „domnii tirane“, țăranul a replicat: „schimbarea domnilor... bucuria nebulilor“. Reflectînd pe marginea acestui episod, Alecsandri conchidea că „țărani erau indiferenți și urau mai mult pe ciocii decît pe domn, care era mai departe de dîșșii“ (cf. N. Petrașcu, *Vasile Alecsandri*, Buc., 1894, p. 69—71).

⁸³ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 69—70.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem* (raportul ispravnicului de Neamț din 3 aprilie 1848); vezi și p. 80—81.

⁸⁶ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1483, nr. 1664, f. 5 (raportul ispravnicului ținutului Roman din 2 aprilie 1848).

⁸⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 49—50.

⁸⁸ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1485, nr. 1664, f. 5.

urgent. Locuitorii erau invitați să participe la aceste operații „spre a se feri de răspundere și nenorocire”⁸⁹.

Îngrijorarea cercurilor conducătoare avea temeuri reale. În Bozieni, de pildă, în cursul lunii aprilie, locuitorii au desfășurat o susținută luptă, refuzând să respecte învoiala încheiată cu arendașul Damaschin Bojinca⁹⁰. Este sigur că, cel puțin în acest caz, împrejurările de la începutul lunii au fost de natură să întărească puterea de luptă a locuitorilor.

Să urmărim însă, în continuare, drumul parcurs de fugari. După plecarea din Bozieni, aceștia au apucat drumul Romanului⁹¹. Potrivit aprecierilor ispravnicului ținutului Roman, scopul lor era de a ajunge la Codăești, la V. Ghica, de unde, „întovărășindu-se de numitul și de alții cine ar mai pute, să înainteze la moșia Peche și de acolo, cu întregime ce ar pute face, drept la Galați”⁹².

În ziua de 3 aprilie, „răzvrătorii tulburători”, în urmărirea cărora este trimis un puternic detașament înarmat, sînt semnați la moșia Banca din ținutul Tutova, unde din nou au încercat „a aduna oameni”⁹³. În ziua următoare, C. Moruzi este prins la Barboși, la postelnicul I. Cuza.

Din declarațiile sale rezultă că a intenționat „a aduna oameni înarmați și a merge la Galați spre a da foc tîrgului pentru a scăpa pe frații lui de arme ce se găseau arestuiți la cazarmia de acolo”. Pînă la Barboși însă nu a izbutit să convingă pe nimeni să participe la o asemenea întreprindere. De aceea a declarat postelnicului Cuza că, „deși tovarășii lui nu vor a-l asista la lucrarea ce vrea să facă, hotărî însă a o întreprinde singur”⁹⁴. Moruzi declara, de asemenea, că „reforma de căpetenie ce ei vroiau să facă era de a îmbunătăți soarta țăranilor pentru a feri vreo răzvrătire”. Acei care au încercat să dirijeze mișcarea pe cale revoluționară, „cu proiecte de baricade și năvăliri cu mîna armată”, au fost tinerii veniți de la Paris, fiii logofătului Ștefan Cătărgiu, Casimireștii „și ceilalți”⁹⁵.

Făcînd abstracție de concluziile la care a ajuns ocîrmuirea cu privire la acțiunea întreprinsă de C. Moruzi⁹⁶, din cele relatate mai sus se desprinde constatarea că acesta a încercat o acțiune întîi pentru răsturnarea domnului

⁸⁹ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1485, nr. 1664, f. 3—4, și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 153.

⁹⁰ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.344, f. 24, și 44—45, 50 etc.

⁹¹ Maiorul Statache, raportînd hatmanului D. Sturza calea urmată de fugari, arăta că plăieșii și slujitorii adunați pentru prinderea acestora, nemaifiind necesari, „i-a împrăștiat, pentru ca nu prin aceasta să se aducă consecvenții mai serioase” (cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 51, subl. ns.).

⁹² Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1483, nr. 1644, f. 5.

⁹³ Printre aceștia sînt menționați C. Moruzi, V. Ghica, Iorgu Radu, Teodor Sion și Gr. Balș (*Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 54—55).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 69—70 (raportul „candidatului” Baltă din 5 aprilie 1848).

⁹⁵ *Ibidem*, p. 80—81 (raportul confidențial adresat domnitorului la 7 aprilie 1848 subl. ns.).

⁹⁶ În înștiințarea către autoritățile ruse cu privire la C. Moruzi extrădat în Basarabia, se notează că acesta, „pierzînd toată averea sa la cărți și compromentîndu-și poziția, a căutat prin bunturi să-și preînoiască starea și averea” (*ibidem*, p. 82).

și apoi pentru a elibera pe cei arestați și întemnițați la cazarma din Galați. A căutat sprijin, fără să-l găsească însă, la boierii liberali, care, singuri și izolați la moșiile lor, nu puteau întreprinde nimic împotriva valului represiv pe care M. Sturza l-a dezlănțuit asupra întregii țări. Nu este vorba deci de o reparare a greșelilor anterioare, de o încercare de reluare a mișcării pe baze noi prin interesarea maselor. Programul rămăsese același și, în numele lui, țărani nu aveau de ce să lupte. De altfel, nici nu au fost chemați. Linia legalistă și îngrijorarea față de o eventuală ridicare a maselor, pe care o resimțeau în egală măsură atât reprezentanții ocîrmuirii, cît și cei implicați în mișcare, s-a reliefat cu acest prilej cu și mai multă pregnanță. Nu erau departe de înțelegerea realității observatorii contemporani, care, apreciind mișcarea din Iași, ajungeau la concluzia — valabilă pentru o însemnată parte a participanților — potrivit căreia „sub masca patriotismului se ascundea interesul privat : „scoală-te să șad eu era scopul cel adevărat”⁹⁷ sau acela care, sesizînd lipsa de unitate din sînul mișcării moldovene, nota că „tinerii și boierii sînt departe de a împlini datoria lor... Cîți oameni atîtea opinii, fiecare va libertatea, dar gratis...”⁹⁸.

Pe aceeași linie, de obținere a reformelor pe cale legală, se plasează, așa cum am văzut, și acțiunile comitetului revoluționar din Iași, care, la 14/26 iunie, a organizat o impunătoare manifestație, cu prilejul căreia au fost înmîinate lui Talaat-effendi și generalului Duhamel plîngeri împotriva domnitorului⁹⁹, acțiuni cărora M. Sturza le opune pe cele ale propriilor lui partizani¹⁰⁰. Menționăm în acest sens și ofisul nr. 70 din 26 iulie 1848, care cuprindea un proiect de reforme alcătuit din 28 puncte¹⁰¹, care, sprijinindu-se pe Regulamentul Organic, constituia, în fond, răspunsul la *Petiția-proclamație*.

Este interesant de menționat că în vara anului 1848 se întocmesc proiecte în vederea organizării unei insurecții armate sub influența evenimentelor revoluționare din Țara Românească și din Transilvania¹⁰². Ciorna unui asemenea proiect, alcătuit probabil de un Răducanu-Roset, s-a păstrat în arhiva consulatului austriac din Galați¹⁰³. În proiect este schițat drumul ce trebuia să-l

⁹⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 105—107 (corespondență din Iași către „Gazeta de Transilvania” din 9 aprilie 1848).

⁹⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. III, p. 212—212 ; *Moldavia*, articol din „Pruncul român” din 3 august 1848. În continuare se arăta că în timp ce sătenii sînt gata să se revolte, „nemaiputînd suferi robia” mai ales în urma succesului revoluției muntenice, Comitetul revoluționar din Cernăuți este slab și lipsit de bani : „ceilalți ce sînt mai avuți șed în Viena sau la moșiile lor, preferînd mai bine să piardă averea lor prin răpirea printului sau viața lor chiar, prin dreapta minie a sătenilor decît să o dea ei de bunăvoie și una și alta pentru libertatea patriei lor” (vezi în acest sens și G. Sion, *op. cit.*, p. 351 și 354).

⁹⁹ Cf. Șt. Pascu, *Contribuții la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, t. III, nr. 8, s. IV, fasc. 2, *Historia*, Cluj, 1958, p. 102—103.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰¹ Arh. st. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 460, f. 29—30, 33, și *Buletin, foaie oficială*, anul XII, nr. 60 (29 iulie 1848).

¹⁰² Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 105.

¹⁰³ *Ibidem*.

urmeze persoana indicată să organizeze insurecția, precum și numele acelora care trebuiau cîștigați pentru realizarea ei.

Existența acestui plan — și cu siguranță că el nu este singurul — este importantă pentru înțelegerea mai deplină a mișcării revoluționare de la 1848. În înfăptuirea lui urmau să fie antrenati oameni cunoscuți pentru vederile lor progresiste sau ostilitatea împotriva domnitorului¹⁰⁴. În același timp însă, el vădește o dată mai mult că, în calculele revoluționarilor moldoveni, ipoteza ridicării maselor la lupta armată era în mod sistematic evitată. Ridicarea armată, așa cum se plănuiuse și în zilele imediat următoare înăbușirii mișcării din martie, trebuia să fie limitată la un grup de boieri și la apropiații acestora, oameni de încredere, cu scopul de a înlătura pe Mihail Sturza.

În condițiile în care programul revoluționar — cel puțin acela care fusese cunoscut — nu cuprindea nimic care să corespundă intereselor fundamentale și imediate ale maselor, deși, în ultimă instanță, se urmărea soluționarea problemelor principale, acestea au stat pasive, considerînd acțiunea boierilor drept o răfuială cu caracter personal cu domnul. În vederile maselor și în conformitate cu optica populară, vinovați de situația tragică în care se găseau nu erau atît reprezentanții ocîrmuirii în frunte cu domnul, ci mai ales proprietarii și arendașii, exploatatorii lor direcți, care acum, în numele unor principii care pentru mase erau abstracte, de neînțeles, își legitimau acțiunile împotriva ocîrmuirii. De aceea atitudinea pasivă a maselor și chiar ostilă uneori față de mișcarea revoluționară a burgheziei și boierimii liberale era întru totul justificată, mai ales că de multe ori, revoluționarii în vorbe, chiar unii dintre reprezentanții marcanți ai mișcării revoluționare, în raporturile lor cu țărani, întrebuițau aceleași metode de constrîngere ca și toți ceilalți exploatatori feudali. De aceea era firesc ca țărani să nu aibă încredere și să privească chiar cu satisfacție corecția pe care vodă o aplica „ciocoilor“. Relatarea lui Alecsandri la care ne-am referit mai sus este concludentă în acest sens. Ea însă nu este singura și nici cea mai semnificativă.

Duclos, într-un raport adresat ministrului său la 18 iunie 1848, nota că cu prilejul mișcării din martie nu interesul obștesc a fost acela care a călăuzit pe inițiatorii mișcării, ci acela particular, al unei clase. Deși observația sa este unilaterală și merge pe aceeași linie cu acelea pe care le-am pomenit mai sus, argumentele pe care le aduce în continuare corespund, în parte, realității. El arată că, în eventualitatea în care petiționarii s-ar fi preocupat în adevăr de situația grea în care se găseau țărani — Duclos considera că îmbunătățirea stării țărănilor constituia una din principalele cereri incluse în petiție —, ar fi dat ei înșiși exemplul, îmbunătățind situația țărănilor prin reducerea prestațiilor datorate de aceștia. Zilele de boieresc, nota consulul francez, din 12 s-au ridicat, în realitate, la 6 luni pe an, țărani neavînd, practic, timpul trebuincios pentru obținerea hranei necesare traiului. În încheierea raportului, Duclos, cu vădită exagerare, semnaleză că printre țărani s-a răspîndit opinia potrivit

¹⁰⁴ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 105—107.

căreia Franța se va ocupa de fericirea tuturor oamenilor „care trăiesc din munca mâinilor“¹⁰⁵.

Aceste informații concordă cu celea pe care diplomatul francez le făcuse într-un raport anterior, din 3 mai, când, referindu-se la mișcarea din martie și motivând atitudinea țărănilor, sublinia că aceștia, asupriți și de ocîrmuire, și de proprietari și arendași, „n-au nimic de cîștigat din aceste certuri interne, „deoarece boierimea, în conflictul cu ocîrmuirea, are în vedere, în primul rînd, propriile sale interese“¹⁰⁶.

G. Sion, dezamăgit de atitudinea populației care a rămas pasivă la strigătul : „soldații omoară pe boieri“, îi scria lui Gh. Barițiu plin de amărăciune : „Noi nu avem popor ; noi nu avem decît cîțiva notabili ce știu ce va să zică dreptul omenirii ; simțurile poporului de jos sînt amorțite sub jugul despotismului și al împilărilor guvernului ! Poporul crede că despotismul vine de la providență“¹⁰⁷.

Fără să mai răspundem la întrebarea dacă observația lui Sion izvorăște din naivitate sau dintr-o mentalitate de clasă bine precizată, care nu excludea, desigur, ideile progresiste, trebuie notat că indiferența maselor față de soarta revoluționarilor — pe care ocîrmuirea a cultivat-o și a folosit-o în scopul reușitei depline a represiunii interne¹⁰⁸, abătută în egală măsură și asupra țărănimii — a fost mai just înțeleasă de alți contemporani, mai puțin angajați în mișcare. Astfel, de pildă, N. Suțu aprecia că neparticiparea poporului a dus la eșecul mișcării din martie. Nici unul din dezideratele conducătorilor acesteia, continua el, nu era de natură să asigure concursul maselor. O revoluție fără concursul poporului, considera el, este irealizabilă. Poporul nostru, liniștit și inofensiv, nu va putea fi pus în mișcare decît atunci cînd ar exista o „atracție

¹⁰⁵ Anul 1848 în Principatele Române, t. I, p. 516—521. Duclos arăta și el că boierii, cu toții, au participat la actele reprobabile de care îl acuză pe domnitor. El notează, de asemenea, că în nordul Moldovei o societate secretă așîță pe țărani împotriva autorităților, promițându-le scăderea impozitelor, a corvezilor și a recrutării pentru armată.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 381—383 ; vezi și observațiile lui Guérout din raportul din 2 aprilie 1848 (p. 227—230).

¹⁰⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 44—47 (scrisoarea din 20 aprilie 1848). Mai tîrziu Sion va adopta o altă optică asupra acestor evenimente. Este interesantă discuția în jurul acestei teme pe care o poartă cu țăranul Costan și care-l duce la încheierea că „țărării se pricep la revoluțiuni mai bine ca noiăștia, oamenii luminați și civilizați“ (*Suvenir contimporane*, p. 188). Referindu-se la legătura strînsă a unei părți a intelectualității transilvane cu masele, încercînd să justifice atitudinea boierilor moldoveni din 1848, Sion arăta că moldovenii, „crescuți cu idei și deprinderi aristocratice..., nu aveau o adevărată idee de națiunea și poporul român. Afectau popularitatea — continua el — ca o idee a secolului, ca o fantasmă, ca o idee abstractă“. Deși în relații cu poporul „acesta a fost departe de noi, abrutizat de împilare..., el în noi vedea întotdeauna niște ființe superioare, niște oameni predestinați a fi stăpînii sau tiranii săi. *Iar noi, oricît de umani, oricît de filozofi, oricît de patrioți, oricît de naționaliști sau liberali eram, nu puteam vedea în acest popor decît niște ființe ce ne însușla mila și de care nu ne puteam apropia cu toată bunăvoința ce am fi vrut*“. Este o caracterizare deosebit de sugestivă a mentalității care domina o mare parte a boierimii moldovene, sincer animată de altfel de dorința de progres (*ibidem*, p. 294 ; subl. ns.).

¹⁰⁸ N. Suțu nota că domnitorul, așîțind clasele inferioare asupra aristocrației, urmărea să provoace o jacquerie, care a fost evitată datorită intrării în țară a trupelor străine. Suțu eluda cauzele obiective care favorizau o răscoală țărănească cu caracter general (cf. *Mémoires*, p. 162—163).

sigură", pe care însă — sublinia logofătul — boierii proprietari „erau prea interesați să n-o ofere”¹⁰⁹.

Așa stînd lucrurile, atît raportul isprăvniciei de Botoșani din 4 aprilie 1848, prin care Departamentul din Lăuntru era anunțat că liniștea în ținut este deplină și „norodul este cu totul neînduplecat a lua parte la orice încercări ale unor asemenea fețe, rostind că apăsările le vin de la boieri, iar nu de la înălțimea-sa”¹¹⁰, precum și observația lui Anastasie Panu potrivit căreia „locuitorii sînt indiferenți ca pururea la soarta noastră”¹¹¹, exprimau o realitate care poate fi întărită cu exemplificări particulare.

Astfel, spre exemplu, aga C. Miclescu se plîngea isprăvniciei ținutului Vaslui la 7 aprilie 1848 că un morar ce-l are la moșia sa Micleşti refuză să-și îndeplinească obligațiile față de proprietate și ar fi declarat că-l va ucide, deoarece, sublinia boierul, „nu ar avea nici o frică de mine fiindcă pe boieri astăzi îi trimiț surghiun peste Dunăre ca pe arestanți”¹¹². Cazul, deși izolat, constituie totuși un indiciu asupra opiniei ce s-a format între țărani în privința mișcării din martie.

Interesantă de semnalat este atitudinea față de țărani a lui Tucidide Durmuz, acela care în 1846, în numele boierilor mici și mijlocii din ținutul Vaslui, împreună cu T. Rășcanu și T. Sion, a protestat împotriva arbitrarului comis prin includerea căpătăierilor între birnici în cataografia din 1845.

Tucidide Durmuz, care avea rangul de căminar, era proprietar asupra unei părți din moșia Tufești din ținutul Vaslui. În această calitate, el exercita asupra țăranilor de pe moșia sa cea mai cruntă exploatare. În mai multe cereri adresate domnitorului sau Vistieriei, locuitorii se plîng că sînt obijduiți „peste legile pămîntului”. Li s-a redus locul de hrană, imășul din jurul satului a fost arat și li s-a dat în schimb un loc impropriu, au lucrat mai mult decît prevederile așezămîntului și au făcut cîte șase podvezi de fiecare. Mai mult decît atît, „copiii noaptea ni-i prind și ni-i pun la pluguri fără a fi noi datori cu ceva”, se plîng locuitorii în continuare. În afară de aceasta, au fost bătuți în repetate rînduri „de moarte, pînă la vărsare de sînge”. În urma reclamațiilor făcute la isprăvnicie, proprietarul și vătavul acestuia „mai cu cruzime s-au pornit de-a rîndul cu bătăile, spuindu-ne cum că îi călău asupra noastră și că nu vroiește a ști de porunca nimăru; cui nu-i place să dișărte casa și să iasă de pe moșie”.

Dață aceasta era atitudinea căminarului față de interesele sale, lucrurile se schimbau atunci cînd era vorba de cele ale ocîrmuirii. Locuitorii arată în continuarea plîngerii lor că privighetorul de ocol a repartizat asupra satului lor îndatorirea de a da șase care de beilic. Durmuz însă a izgonit pe privi-

¹⁰⁹ N. Soutzo, *Mémoires*, p. 149—150.

¹¹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 242—243.

¹¹¹ Arh. st. Buc. A. N. MMDCLVIII/189 (scrisoarea către Lascăr Roset din 4 iulie 1848). Panu, apreciind activitatea desfășurată de oamenii rămași în țară în urma represiei din martie, subliniază că aceștia nu fac nimic altceva decît „huet, zgomot, vorbe multe în cabinet și afară, jalbe la Talaat-efendi, cele mai multe pentru banii ce le-ar fi luat Mihalache Sturza. Iată totul!”.

¹¹² Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.336.

ghetor, i-a strâns pe toți și le-a spus: „La așa nelegiuite porunci ne supunem? Fățarnicindu-se că este fratele și prieten cu noi numai ca să-l ascultăm și la oricare porunci a ocîrmuirii ar veni să stăm bărbătește cu toții în ciomag, ca pe toți să-i batem și să-i alungăm, că ai lor sînt carii ne vor nouă binele și să războiesc pentru patrie și sînt împărțiți în toată lumea. Noi însă — arată locuitorii în continuare — la oricare porunci a ocîrmuirii sîntem supuși și nu ne-am unit poruncilor și răzvrătirilor ce cugeta”¹¹³.

Împotriva locuitorilor nesupuși se revarsă un aspru val represiv. Unii dintre dîșșii sînt izgoniți, iar altora li se aplică pedepse corporale¹¹⁴.

Fără să facem o generalizare pripită, trebuie să admitem totuși că în urma unor asemenea „lecții” — și vor fi fost și alte cazuri — atitudinea țăranilor în timpul evenimentelor din anul 1848 pare pe deplin justificată. Nimeni nu le vorbea de drepturi, ci doar de îndatoriri, și nu puteau accepta tocmai îndatorirea de a suporta în liniște ca să se reverse asupra lor „dreptatea” boierească.

De obicei, chiar cînd aveau înclinații manifest liberale, boierii disociau atitudinea față de ocîrmuire de cea pe care o adoptau față de țăranii de pe propriile lor moșii, și aceasta pentru că, de multe ori, interesele clasei din care făceau parte erau mai puternice decît înclinațiile liberale și aspirațiile spre progres.

Dar, în afara acestor tendințe, care, e drept, erau aproape generale în rîndurile reprezentanților clasei boierești, au existat și în Moldova minți luminate care au văzut în eliberarea și împrumutarea țăranilor problema fundamentală cu care trebuia începută orice reformă. Unii dintre dîșșii — și l-am menționat. În primul rînd, pe C. Negri —, trecînd peste prejudecățile clasei din care făceau parte, au încercat încă de timpuriu să creeze o opinie în acest sens, chiar prin servirea exemplului personal¹¹⁵.

În perioada care stă în atenția noastră, în favoarea țăranilor s-au pronunțat și au acționat direct și alții, nu numai aceia care și-au înscris numele în istorie prin participarea la mișcarea revoluționară. Aceștia sînt slujbași anonimi, reprezentanți ai ocîrmuirii, care, în dezacord cu linia generală, apărau pe țărani și încurajau chiar rezistența acestora împotriva exploatării. Activitatea acestor partizani anonimi ai progresului, oricît de slab și de sporadic s-ar fi manifestat, a avut un rol însemnat în adîncirea stării de spirit revoluționare¹¹⁶.

În expunerea de mai sus am încercat să dovedim că limitele în cadrul cărora s-a manifestat mișcarea din martie nu sînt determinate de o rămîineră în urmă pe plan ideologic a revoluționarilor moldoveni, ci de orientarea tactică a acestora.

Burghezia moldoveană era slabă — și am văzut care erau atributele principale ale acestei slăbiciuni —, iar boierimea liberală în mare parte, pur-

¹¹³ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.047, fl-10.

¹¹⁴ Ibidem, f. 12 și urm.; vezi și Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 512.

¹¹⁵ M. K o g ă l n i c e a n u, *Opere alese*, ed. Gh. Drăgan, p. 294.

¹¹⁶ Pentru aceasta vezi Arh. st. Iași, Tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 38; Tr. 1772, op. 2020, nr. 12176, 14623, 16628, 16381 etc.

tătoare a ideologiei burgheze, deși dorea progresul, era ostilă răsturnărilor revoluționare.

Compromisul din martie nu este întâmplător, ci reflectă o nouă încercare de realizare practică a unui program care ilustrează o orientare tactică ce se cristalizase în frământările sociale și politice din anii anteriori.

Spectrul unei răscoale populare de genul celeia care frământase Galiția îngrijora, în egală măsură, pe toți cei antrenați în mișcarea cu caracter înnoitor. Pentru a realiza o platformă comună pe care să se poată situa toți aceia care din diverse motive erau nemulțumiți de domnia abuzivă a lui M. Sturza, programul din martie a fost alcătuit cu prudență. Dacă programul, prin modul cum era alcătuit, trebuia să permită colaborarea tuturor forțelor sociale interesate în transformarea societății moldovene, el nu trebuia să servească drept pretext forțelor reacționare externe, țarismului în speță, de a interveni. Aceasta este rațiunea, credem, a faptului că în *Petiția-proclamație* n-a fost inclus de la început principiul privind eliberarea și împroprietărirea țăranilor, care constituia — faptul este incontestabil — unul din principalele puncte cu caracter programatic al mișcării revoluționare moldovene.

Linia tactică legală de realizare pe cale pașnică a programului care avea în vedere adaptarea țării la „spiritul veacului“ a fost păstrată și în acțiunile ulterioare celei din martie. Programele următoare, deși conțin — formulate într-o manieră nu mult mai radicală, caracteristică democratismului burghez — problemele fundamentale ale revoluției, mai ales cea agrară, prevăd păstrarea liniei pașnice, legale, în realizarea dezideratelor programatice. Masele nu erau chemate și interesate în înfăptuirea revendicărilor lor celor mai arzătoare.

În adoptarea acestei căi reformiste, alături de consecințele care decurg din caracterul eterogen sub raportul apartenenței de clasă a celor care conduceau mișcarea și de factorii care i-am notat, trebuie să mai adăugăm și alții care întregesc explicațiile de mai sus.

Astfel, trebuie avut în vedere că aparatul represiv al lui M. Sturza era mult mai puternic și mai bine organizat decât cel din Țara Românească, iar boierimea moldoveană, ea însăși, reprezenta o forță mai mare. Și acestea sînt motive care nu au permis afișarea cu sorți de izbîndă a unor deziderate mai radicale și adoptarea unei alte căi decât cea legală pentru realizarea unor transformări în care și boierimea în totalitatea ei, din considerente care decurgeau din efectele crizei sistemului feudal, era interesată să le realizeze.

Masele populare, luptînd pentru propriile lor revendicări în tot timpul perioadei care a stat în atenția noastră, au dat dovadă de multă energie și combativitate. Eforturile au fost însă izolate și revoluționarii n-au încercat să le canalizeze pe făgașul unei insurecții cu caracter general. De aceea mișcările revoluționare ale burgheziei și boierimii liberale din perioada anterioară și din cursul anului 1848, ilustrînd aceeași situație revoluționară generată de sistemul feudal ajuns în ultimul stadiu al descompunerii sale, s-au desfășurat separat de cele ale țăranilor, ambele contribuind din plin, în măsură și pe planuri diferite, la prefacerile ulterioare anului 1848, cărora unirea le-a deschis o nouă etapă, cu noi condiții și perspective.